УДК 338.481

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-21>**О. В. Сінгуцький**здобувач кафедри публічного управління та землеустрою
Класичного приватного університету

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СТВОРЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто зарубіжний досвід державного регулювання туристичних кластерів, на основі виявлених результатів розроблено модель функціонування туристичного кластеру в Україні. Модель туристичного кластеру об'єднує підприємства з різних сфер економіки, які співпрацюють в одному господарському полі як приватної, так і державної власності. Державне регулювання туристичних кластерів здійснюється через створення законодавчої бази функціонування та умов об'єднання.

Встановлено взаємозв'язок державної політики, спрямованої на розвиток та підтримку у створенні туристичних кластерів, та розвитком туризму. Зарубіжний досвід засвідчує економічну ефективність функціонування туристичного кластеру для всієї країни шляхом збалансованої взаємодії всіх елементів об'єднання, що впливає на ефективну господарську діяльність підприємств та розвиток національного туризму.

Визначено функції держави щодо регулювання кластерних об'єднань, основними серед яких є законодавча, популяризаційна, регулююча. Виявлено основні перешкоди щодо створення туристичних кластерів в Україні. В Україні склались усі передумови щодо розвитку туризму. Механізм державної політики потребує постійного пошуку та адаптації ефективних взаємодій елементів розвитку туристичної сфери. Для цього необхідно запозичити досвід упровадження туристичних кластерів та створити умови для адаптації в Україні. Досі у законодавчій базі не визначено поняття «кластер», відсутні стимули та пропозиції щодо кластерних утворень. Обґрунтовано доцільність застосування та державної підтримки створення туристичних кластерів. Кластерні об'єднання створюють передумови залучення інвестицій, створення додаткових робочих місць шляхом зменшення собівартості та підвищення якості продукції за рахунок технологічної близькості та ефективної взаємодії всіх елементів кластеру. На основі проаналізованої інформації запропоновано перспективи розвитку туризму в Україні з використанням моделі кластерного об'єднання. Надано пропозиції щодо створення моделі організації туристичного кластеру в Україні.

Ключові слова: кластер, туристичний кластер, державна підтримка туристичного кластеру, державне регулювання туризму, кластерна модель туристичної діяльності, інструменти державної політики.

Постановка проблеми. Дієвим інструментом реалізації масштабних фінансово-промислових проєктів підприємств в умовах ринкової конкуренції можуть стати господарські товариства, об'єднані в групи за галузевим, територіальним чи іншим принципом, тобто кластери, досвід створення яких переконує в перспективності такого підходу до розвитку економіки. Державна підтримка у створенні туристичних кластерів вимагає використовувати інструменти регулювання через податкову, інвестиційну, законодавчу політику.

Світові економічні показники засвідчують постійний розвиток сфери туристичних послуг. Країни з високим рекреаційно-туристичним потенціалом приділяють багато уваги державному регулюванню туристичної діяльності,

створюючи сприятливі умови щодо постійного розвитку підприємств у туристичній сфері. Створення туристичних кластерів, де держава виступає в ролі організатора, пропонуючи модель об'єднання підприємств у визначених умовах, створює мультиплікативний ефект розвитку інших галузей економіки та туризму.

Україна володіє значним рекреаційно-туристичним потенціалом, який має стати головним фактором розвитку як окремо туристичної галузі, так і всієї економіки через зв'язки зі спорідненими сферами. Однак відсутність державного регулювання туристичної сфери унеможливорює розвиток цієї сфери. Для створення сприятливих умов розвитку туризму туристична галузь потребує державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Цій проблематиці приділили значну увагу багато провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема Л.І. Гонтаржевська [2], І.О. Дегтярьова [3], Ю.М. Ковальова, М.П. Мальська, М.Й. Рутинський, С.В. Білоус, Н.Л. Мандюк, С.І. Соколенко, Ю.М. Яворський, М. Портер [6; 7], М. Енрайт.

Мета статті полягає у розробленні моделі державного регулювання туристичних кластерів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Туристичний кластер є групою географічно локалізованих підприємств, що сформувались на базі туристичних активів регіону та пов'язані з обслуговуванням туристів, наприклад, туристичних операторів, готелів, сфери громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств. Основна перевага кластерної моделі полягає в тому, що вона прискорює інноваційність не тільки туристичного сектору, але й споріднених сфер економіки.

Розвиток країни залежить від стратегічної програми розвитку, в якій передбачається вдосконалення законодавчої, податкової, економічної, соціальної політики згідно з вимогами суспільства та часу. Дієвою економічною моделлю є організація та державна підтримка об'єднань високотехнологічних підприємств на певній території для розвитку інвестиційного, кадрового та інноваційного потенціалу держави, якою є кластерна модель.

Досвід розвинутих країн засвідчує ефективність державних програм щодо створення високотехнологічних об'єднань підприємств на окремій території. Держава в цьому разі виконує роль організатора створення кластерів, формуючи засади для організації, популяризації та подальшої підтримки щодо стимулювання входження підприємств, метою якого є використання науково-технічного прогресу, створення високоспеціалізованих робочих місць, виробництво високотехнологічних продуктів. Держава, враховуючи стратегічне планування розвитку, визначає пріоритетні напрями окремих галузей національної економіки. Державна політика потребує аналізу та вибору пріоритетних напрямів розвитку економіки, що обумовить майбутній розвиток. Треба враховувати багато факторів, основними з яких є технологічний потенціал та наукова база підприємств, підготовка висококваліфікованих кадрів, високий потенціал фінансового сектору. З огляду на вищенаведені фактори кожна країна визначає напрям розвит-

ку окремих сфер економіки. Найбільш прибутковим напрямом є створення кластерів високотехнологічних компаній на прикладі Кременевої долини, Сан-Франциско, США. У Сполучених Штатах створились усі умови щодо формування подібних об'єднань, наявні високотехнологічні підприємства, кадри та найбільш потужний фінансовий ринок у світі.

Туристичні кластери можуть об'єднувати як незначну, так і велику кількість підприємств туристичного та споріднених і допоміжних секторів економіки. Вони можуть формуватися як з великих, так і з малих фірм у найрізноманітніших поєднаннях і відносинах. Наприклад, кластери в Італії об'єднують переважно малі та середні підприємства, в Шотландії (базова модель ЕС) ядро кластеру формують потужні підприємства, інколи іноземного походження. Державна підтримка туристичних кластерних утворень Туреччини та Єгипту впроваджується через податкову політику, звільняючи від податків на визначений період та спрощуючи процедури оформлення дозвільних документів.

Від інших форм організації спільної туристичної діяльності туристичні кластери відрізняються вищим рівнем взаємодії між підприємствами, організаціями, установами, інституціями, що входять до їх складу, варіюючись за формою від цільових об'єднань підприємств туристичного бізнесу до потужних, добре структурованих комерційно-конкурентних утворень. Туристичні кластери об'єднують значно більше коло учасників, включаючи різноманітні інститути підтримки, виробничі та комерційні структури, а також регіональні та національні уряди (в особі туристичної адміністрації, департаментів туризму).

В Україні створились умови щодо розвитку аграрного сектору, промислового та туристичного секторів. Наявність кадрового потенціалу та природних ресурсів створює умови щодо формування аграрного, промислового та туристичних кластерів.

Огляд наукових праць дав змогу визначити такі переваги створення туристичного кластеру:

- зниження витрат виробництва кожного учасника об'єднання за рахунок ефекту масштабу;
- підвищення спеціалізації підприємств – учасників кластера, що дасть змогу підвищити якість продукції та послуг;
- покращення використання наявних ресурсів, розширення масштабів інновацій;
- взаємодоповнюваність продукції, яку виготовляють підприємства – учасники кластеру;

- можливість об'єднання фінансових можливостей підприємств для забезпечення гарантій банкам задля отримання кредитних ресурсів;

- можливість раціонально здійснювати транспортні перевезення;

- зменшення затрат коштів на інформаційне забезпечення;

- підвищення продуктивності праці;

- оптимальне використання трудового потенціалу;

- краща мотивація керівників для отримання поваги колег;

- зростання конкурентних переваг фірм – учасників кластеру та всього регіону, де розташований кластер;

- скорочення ризиків та витрат щодо виходу продукції на новий ринок;

- розширення географії ділових операцій;

- можливість централізовано провадити деяку управлінську діяльність за допомогою органу управління, спільного для всіх учасників кластера;

- підтримка державними органами шляхом запровадження податкових і митних пільг;

- можливість швидко впроваджувати нову техніку та технологію за рахунок їх гнучкості;

- поліпшення зв'язків між державними та громадськими організаціями;

- створення нового бізнесу у вільних сегментах ринку;

- можливість спільного розв'язання соціальних проблем регіону;

- ширший доступ до експертів, спільна закупівля й продаж, що зменшує ціни на сировину;

- узгодження попиту та пропозиції на продукцію (послуги) одних підприємств щодо інших;

- співпраця на взаємовигідних умовах з науковими організаціями, які входять до кластеру.

До причин недостатньої розвиненості туристичних кластерів в Україні слід віднести:

- недосконалість та недостатність законодавчих актів щодо їх створення, функціонування, розподілу прибутку між учасниками та ліквідації туристичних кластерів;

- незацікавленість органів влади та місцевого самоврядування в розвитку таких об'єднань;

- відсутність кваліфікованих фахівців у туристичній галузі з компетенцією працювати у кластерних об'єднаннях;

- низький туристичний імідж України у світі;

- нестабільна економічна ситуація в Україні;

- несприятлива екологічна ситуація;

- недоступність фінансових інструментів, що сприяють розвитку туризму;

- неврегульованість норм процесу ланцюгового відтворення рекреаційних ресурсів України;

- низька якість продукції промисловості та інших галузей економіки України, суміжних з туризмом.

Для підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі України та досягнення міжнародних стандартів у наданні туристичних послуг необхідно вдосконалювати систему державного управління цією галуззю. Незважаючи на те, що в Україні щороку створюється щоразу більше таких кластерних об'єднань, зокрема туристичних, на державному рівні вони не мають достатньої підтримки та законодавчо-нормативного утвердження. Постає нагальна потреба формування системи державного управління туристичними кластерами. Для цього необхідно:

- на законодавчому рівні закріпити визначення кластерної моделі розвитку туризму;

- розробити програму розвитку туристичних кластерів в Україні, де будуть визначені регіони кластерних об'єднань, умови входу та виходу з кластеру, а також розроблені умови створення спеціальних економічних умов;

- розробити ланцюг відтворення рекреаційних ресурсів;

- стабілізувати економічну ситуацію;

- підвищувати кваліфікацію працівників туристичної галузі;

- переймати міжнародний досвід створення та функціонування туристичних кластерів.

Вдосконалення правового забезпечення у туристичній сфері є фундаментом розвитку рекреаційно-туристичного сектору. Законодавча база щодо кластерних об'єднань недосконала та потребує змін.

Суб'єктами туристичної діяльності можуть бути туристичні кластери, тобто територіальні об'єднання підприємств туристичного сектору економіки, які доповнюють один одного, зберігаючи право самостійного здійснення своєї поточної і стратегічної господарської політики. Туристичні кластери формуються на базі туристичних активів регіону і складаються з підприємств різних сфер, пов'язаних з обслуговуванням туристів, наприклад туристичних операторів, готелів, сфери громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств.

Запропонована модель туристичного кластеру передбачає векторну державну політику

розвитку туризму з урахуванням кон'юнктури ринку, факторів зовнішнього оточення та визначення завдань, які потребують реалізації щодо вибору пріоритетних зон розвитку туристичних кластерів, а також впровадження сприятливої спеціальної економічної політики у визначених туристичних зонах. Державне регулювання туристичних кластерів передбачається через інструменти державної політики, такі як податки, субсидії, дотації, закони, ліцензії, які сприятимуть розвитку туристичних кластерів, стимулюватимуть підприємства вступити в кластер.

У структурі туристичного кластеру доцільно виділяти чотири основні сектори.

1) Сектор виробництва туристичних послуг, що об'єднує туроператорські фірми та турагентства, заклади з розміщення та оздоровлення туристів (готелі, мотелі, кемпінги, санаторно-курортні заклади, турбази), підприємства з перевезення туристів (автотранспортні підприємства, авіакомпанії, залізниці тощо), заклади з організації харчування туристів (ресторани, кафе, їдальні), заклади з організації дозвілля туристів (екскурсійні бюро, музеї, театри, заклади індустрії розваг, зокрема казино, аквапарки), національні природні парки, заповідники, заказники, ботанічні сади, зоопарки. Отже, цей сектор охоплює підприємства, які

Рис. 1. Модель державного проєкту туристичного кластеру

Джерело: розроблено автором

безпосередньо виробляють і реалізують туристичні послуги.

2) Сервісний сектор, що об'єднує банківсько-кредитні та страхові установи, навчальні заклади туристичного профіля, наукові установи, а також бізнес-центри, лізингові компанії. Підприємства сервісного сектору надають різноманітні послуги (фінансові, освітні, посередницькі) ключовим підприємствам кластеру.

3) Допоміжний сектор. Він включає, по-перше, різноманітні підприємства з виробництва сувенірів, туристичного спорядження, специфічних для певної місцевості товарів; по-друге, поліграфічні підприємства, картографічні фабрики, періодичні видання, теле-, радіокомпанії; по-третє, органи державної влади, агенції регіонального розвитку, міжнародні та державні фонди й програми.

4) Сектор забезпечення життєдіяльності туристичного кластеру, що пов'язує між собою окремі сектори та підприємства туристичного кластеру, забезпечуючи координацію їх діяльності. Однак варто зазначити, що така структура туристичного кластеру не є сталою, тому що склад учасників може розширюватися. Все частіше встановлюються зв'язки з іншими кластерами економіки (найчастіше з продовольчими, автомобільними кластерами, медіакластерами). До його складу входять маркетинговий, рекламно-інформаційний, логістичний та юридично-аудиторський відділи [4, с. 25].

Механізм формування туристичних кластерів традиційно включає дві складові. З одного боку, це створення ініціативної групи з формування кластеру, до якої мають входити як представники ключових підприємств потенційного туристичного кластеру, так і фахівці, що мають досвід упровадження кластерної моделі в інших регіонах чи галузях (наприклад, спеціалісти агенцій регіонального розвитку, експерти різноманітних програм та ініціатив); з іншого боку, необхідною умовою є офіційне визнання та реєстрація кластеру органами державної та місцевої влади.

Висновки і пропозиції. Отже, актуальність створення туристичних кластерів проявляється в концентрації на певній території ефективних підприємств, які створюють передумови розвитку кадрового потенціалу, рекреаційної зони, інноваційних товарів, внаслідок чого створюються передумови інвестицій та конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Ці фактори створюють передумови роз-

витку туристично-рекреаційного сектору, споріднених галузей та економіки загалом. Держава, формуючи туристичний кластер, виступає в ролі організатора, використовуючи інструменти державної політики та створюючи сприятливі умови для ведення туристичної діяльності.

Державне регулювання туристичної діяльності потребує змін у законодавчій сфері, а саме визначення понять «кластер», «туристичний кластер», умов входу до кластеру та виходу з нього, створення спеціальних економічних зон на визначений період, етапів формування кластеру та ролі держави в ньому, а також механізму співпраці органів державної влади та підприємств. Також необхідно створити систему навчання та перекваліфікації фахівців для роботи на підприємствах у межах туристичних кластерів, розроблення податкової політики щодо стимулювання входження підприємств у кластер.

Список використаної літератури:

1. Гамжік П. Словаччина чекає на українців! *Український туризм*. 2013. № 1. С. 44–45.
2. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні : навчальний посібник. Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. 180 с.
3. Дегтярьова І.О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyaryova.pdf>.
4. Ковальова Ю.М., Алишева Н.В. Практичні приклади функціонування кластерів у світі. *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 3 (2). Т. 1. С. 92–100.
5. Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В., Мандюк Н.Л. Економіка туризму: теорія та практика : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 544 с.
6. Портер М. Международная конкуренция / пер. с англ. ; под ред. и с предисл. В.Д. Щетинина. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
7. Портер М. Конкуренция : учебное пособие / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2003. 495 с.
8. Самойлов Ю. Чартер випереджає лоукостера. *Український туризм*. 2015. № 2. С. 28–29.
9. Соколенко С.І. Створення міжнародних кластерів у галузі зеленого туризму (частина перша). URL: <http://ucluster.org/sokolenko/2009/09/stvorenniya-mizhnarodnyx-klasteriv-u-galuzi-zelenogo-turizmu-chastina-persha>.
10. Яворський Ю.М. Туристичний кластер як форма розвитку галузі. *Український туризм*. 2015. № 2. С. 56–57.

Sinhutskyi O. V. State support for the establishment of tourist clusters in Ukraine

The article reviews the foreign experience of state regulation of tourist clusters; based on the revealed results the model of functioning of tourist cluster in Ukraine is developed. The tourism cluster model brings together businesses from different sectors of the economy that co-operate in the same economic field, both private and state-owned. The state regulation of tourist clusters is done through the creation of a legal framework for functioning and conditions of association.

The interrelation of the state policy aimed at development and support in creation of tourist clusters and development of tourism is established. Foreign experience testifies to the economic efficiency of the functioning of the tourist cluster for the whole country through a balanced interaction of all elements of the association, which affects the effective economic activity of enterprises and the development of national tourism.

The functions of the state to regulate cluster associations are identified, the main ones being legislative, popularization, and regulatory. The main obstacles to the creation of tourist clusters in Ukraine have been identified. Ukraine has all the prerequisites for tourism development. The mechanism of public policy requires constant search and adaptation of effective interactions of elements of tourism development. To do this, it is necessary to draw on the experience of implementing tourist clusters and create the conditions for adaptation in Ukraine. The concept of the cluster has not been defined in the legislation so far, there are no incentives and proposals for cluster entities. The expediency of application and state support of creation of tourist clusters is substantiated. Cluster associations create the preconditions for attracting investment, creating additional jobs by reducing cost and improving product quality through technological proximity and effective interaction of all elements of the cluster. It is offered on the basis of the analyzed information the perspectives of tourism development in Ukraine using the cluster integration model. Suggestions are made to create a model for organizing a tourist cluster in Ukraine.

Key words: *cluster, tourist cluster, state support of tourist cluster, state regulation of tourism, cluster model of tourist activity, instruments of public policy.*